

Onderzoek uitgelicht

*Vrijheid en
onvrijheid door de
generaties heen*

190019011902190319041905190619071908190919101911191219131914191519161917191819191920192119221923192419251926192719281929193019311932193319341935193619371938**1**939194019411942194319441945194619471948194919019**5**1195219**5**31954195519561957195819591960**1**961196219631964196451966196719681969197**0**1971197219731974197519761977197819791980198119821983198**4**198**5**198619871988198919901991199219931994199**5**19961**9**9719981999200020012002200320042005200620072008200920102011201220**1**320142015201620172018201920202021202220232024202**5**20262027202820292030203120322033203420352036203**7**20382039204020412042204320442045204620472048204920020512052205320542055205**6**205720582059206020612062206320642065206620672068206920702071207220732074207520762077**2**078**2**079208020812082208320842085208620872088208920902091209220932094209520962097209820992100

Onderzoek uitgelicht *Over herdenken, vieren en herinneren*

Vrijheid en onvrijheid door de generaties heen

Speciale uitgave

- 5 VOORWOORD
Gerdi Verbeet
- 7 COLUMN
Samenwerking tussen Universiteit Utrecht en Nationaal Comité 4 en 5 mei
Marjan Oudeman > De Universiteit Utrecht verzorgt toponderwijs maar hecht ook veel waarde aan het doen van onderzoek dat direct van belang is voor de samenleving.
- 8 PROFIEL
Het werk van Henk Becker
Grondlegger van het Nederlandse generatieonderzoek
Maarten Dallinga > Hij staat aan de basis van het denken over generaties in Nederland: socioloog Henk Becker. De emeritus hoogleraar verwierf faam met zijn generatietypologie, maar kreeg ook kritiek.
- 10 INTERVIEW
“De betrokkenheid bij 4 en 5 mei is groter en diverser dan gedacht”
In gesprek met de onderzoekers
Jolanda Keesom > Sabrina de Regt en Manja Coopmans onderzochten de afgelopen jaren aan de Universiteit Utrecht de betrokkenheid van verschillende generaties bij 4 en 5 mei.
- 13 INTERVIEW
Mensenrechten: de kloof tussen papier en praktijk
College voor de Rechten van de Mens reageert op het onderzoek naar het draagvlak voor mensenrechten
Maarten-Jan Vos > Het draagvlak voor mensenrechten is groot maar neemt af als mensen naar de concrete toepassing van die rechten wordt gevraagd. Adriana van Dooijeweert, voorzitter van het College voor de Rechten van de Mens, herkent die uitkomsten.
- 14 FEITEN EN CIJFERS
- 16 INTERVIEW
“Meemaken van een herdenking is cruciaal voor jongeren”
Sylvia Heimans > Wat was de aanleiding voor de samenwerking tussen de Universiteit Utrecht en het Nationaal Comité 4 en 5 mei voor het generatieonderzoek? Wat vindt het comité van de uitkomsten? Een gesprek met dr. Esther Captain, hoofd onderzoek van het comité.
- 20 FEITEN EN CIJFERS
- 22 INTERVIEW
Bevrijdingsfestivals: meer dan een feestje
Een onderzoek naar bezoekers van Bevrijdingsfestivals
Maarten-Jan Vos > Claartje Nicolas is projectleider van de Bevrijdingsfestivals bij het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Hoe kijkt zij, die elke dag met de festivals bezig is, aan tegen dit onderzoek?
- 24 FEITEN EN CIJFERS
- 25 BEELDESSAY
Genummerd
Tekst: Esther Captain
Beeld: Uriel Sinai
- 32 HISTORISCH ONDERZOEK
Een rechte rug voor vrede en vrijheid
Drie cruciale episodes uit het bestaan van Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen
Esther Captain > Esther Captain dook in het archief van de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen, de grootste vrouwenorganisatie van Nederland. Zij ontdekte dat de bond een heldhaftige rol speelde tijdens de oorlog.
- 38 ESSAYWEDSTRIJD
Wat is vrijheid? Een essaywedstrijd voor jongeren
Maarten-Jan Vos > Schrijf op wat vrijheid voor jou betekent. Dat was de opdracht van de essaywedstrijd die het Nationaal Comité 4 en 5 mei samen met de Universiteit Utrecht in 2013 en 2014 organiseerde. Socioloog Henk Becker was de initiatiefnemer. De winnaars van 2013 en 2014 blikken terug.
- 40 ESSAY
De zang van een vrije zwaan
Charlotte Fonteijne > Charlotte Fontijne dacht ooit: “Vrijheid is niet weten hoe het zonder is.” Maar vrijheid is juist onkenbaar.
- 41 ESSAY
Het verzet is nog steeds broodnodig
Maarten Dallinga > Ons land werd bijna zeventig jaar geleden bevrijd, maar vrij zijn we nog altijd niet. Nieuwe verzetsstrijders, sta op.
- 42 VOORPUBLICATIE
Publieksboek over vrijheid en onvrijheid in naoorlogs Nederland
Esther Captain en Maarten Dallinga > Veel van de wetenschappelijke uitkomsten van het onderzoek *Vrijheid en onvrijheid door de generaties heen* komen terug in *Het vrijheidsboek*. Een voorproefje: hoe de onderzoeksresultaten terugkomen in de persoonlijke verhalen van vijf geïnterviewden.
- 45 COLUMN
Laten we nationale herdenkingen koesteren
Marcel Lubbers > Met het onderzoeksprogramma *Vrijheid en onvrijheid door de generaties heen* is er wetenschappelijk gefundeerde informatie verkregen over vieren en herdenken.
- 46 FEITEN EN CIJFERS
- 48 INTERVIEW
4 en 5 mei in dorp en stad
Maarten Dallinga > Duizenden Nederlanders zijn op lokaal niveau betrokken bij de organisatie van activiteiten op en rond 4 en 5 mei. Wat beweegt hen?
- 52 COLUMN
Een top 3 van de onderzoeksresultaten
Tanja van der Lippe en Eva Jaspers > Begeleiders Tanja van der Lippe & Eva Jaspers presenteren de mooiste onderzoeksresultaten.
- 54 MEDIA AANDACHT
Het onderzoeksprogramma naar vrijheid en onvrijheid in de media
Maarten Dallinga > Van Radio 1 tot NU.nl en van Trouw tot FunX: de belangstelling voor het onderzoek naar opvattingen over vrijheid en onvrijheid bleef tot nu toe niet beperkt tot de wetenschappelijke wereld.
- 56 BEGELEIDINGSCOMMISSIE
“De oorlog is een soort ijkpunt in de Nederlandse samenleving”
Maarten-Jan Vos > De onderzoekers werden bijgestaan door een begeleidingscommissie. Wat viel hen op?
- 58 OUTPUT
Vrijheid en onvrijheid door de generaties heen
Overzicht output onderzoeksprogramma
Bronnen met meer informatie over specifieke onderdelen van het generatieonderzoek.
- 62 AUTEURS

Speciale uitgave 2015 / 2016

ISSN 2213-6177

Redactie dr. Esther Captain, drs. Maarten-Jan Vos
Eindredactie dr. Sylvia Heimans
Vormgever Patrick Lijdsman, 's-Hertogenbosch
Grafische productie Almedeon, Oisterwijk

Onderzoek uitgelicht is een uitgave van het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Bent u als professional of vrijwilliger werkzaam in het werkveld van herdenken, vieren en herinneren, dan is het voor uw organisatie mogelijk om kosteloos een abonnement op *Onderzoek uitgelicht* te nemen. Neem hiervoor contact op met: Nationaal Comité 4 en 5 mei, t.a.v. Onderzoek uitgelicht, Nieuwe Prinsengracht 89, 1018 VR Amsterdam, telefoon 020-7183500, e-mail onderzoekuitgelicht@4en5mei.nl

Redactieraad: dr. Annelieke Drogendijk, mr. dr. Laurie Faro, drs. Liesbeth van der Horst, drs. Jos Palm, Lars van Troost, dr. Frederiek de Vlaming

Copyright van de artikelen berust bij het Nationaal Comité 4 en 5 mei en bij de betreffende auteurs. Overname van (delen van) artikelen is toegestaan voor niet-commercieel gebruik, mits met bronvermelding en toezending van een bewijsexemplaar. Op foto's en illustraties rust copyright. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei heeft getracht rechthebbenden van het fotomateriaal op te sporen en hun toestemming te vragen voor publicatie. Wie desondanks klachten of bezwaren heeft in verband met auteursrecht, portretrecht, andere rechten, persoonsgegevens of privacy, wordt verzocht contact op te nemen met het Nationaal Comité 4 en 5 mei.

Onderzoek uitgelicht is met plantaardige inkt gedrukt op FSC-gecertificeerd papier.

Omslagfoto: Uriel Sinai / Getty Images ©

www.4en5mei.nl

Vragen wat vrijheid voor iemand betekent is als vragen wat water of zuurstof voor iemand betekenen. Het is vanzelfsprekend dat het er is en een gebrek eraan kan iemand zich moeilijk voorstellen. In dit boek wordt deze vanzelfsprekend lijkende vrijheid nader beschouwd.

Als oud-volksvertegenwoordiger betekent vrijheid voor mij dat je binnen een democratische rechtsstaat kan denken en zeggen wat je wilt zonder dat bang te zijn voor vervolging of bestrafing. Debat, vrijheid van meningsuiting en de vrijheid om het met elkaar oneens te zijn, zijn daarbij voor mij belangrijke begrippen. Binnen het parlement gaat het debat er soms hard aan toe en dat kan in de wetenschap dat dit binnen de parlementaire democratie mogelijk is. Dat is voor mij vrijheid.

Ik heb nooit onvrijheid meegemaakt. De generaties van mijn ouders en grootouders wel. Tijdens de Tweede Wereldoorlog ervoeren zij wat het betekent om niet te mogen zeggen wat je denkt, niet te zijn wie je bent en ook niet te kiezen door wie je bestuurd wordt. Onderdrukking, willekeur en angst bepaalden het leven.

Als Kamervoorzitter en ook nu als voorzitter van het Nationaal Comité 4 en 5 mei heb ik talloze herdenkingen en ook vele vieringen van onze bevrijding bijgewoond. Deze bijeenkomsten maken op mij een diepe indruk. Vooral ook omdat ik bij deze gelegenheden sprak met hen die de oorlog zelf meemaakten. Het vertellen van verhalen van generatie op generatie is van groot belang om zo de herinnering aan oorlog en bevrijding door te geven. Maar ook om te leren van dit verleden.

Tijdens de Indië-herdenking in Den Haag op 15 augustus 2014 verwoordde ik het als volgt: 'Allen die hier bij elkaar zijn behoren tot de mensen die zich ten diepste bewust zijn van de waarde van het leven in vrijheid, in een democratie en rechtstaat. Allen die hier bij elkaar

zijn behoren tot de mensen die weten, dat dat allemaal niet vanzelf spreekt. Dat realiseren we ons ieder jaar op deze plaats. Dat realiseren we ons ieder voor zich. Maar ook met elkaar.'

Het levend houden en doorgeven van deze verhalen en herinneringen aan nieuwe en toekomstige generaties is een belangrijke taak van het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Ik hoop van harte dat dit speciale nummer van *Onderzoek uitgelicht* over vrijheid u ook zullen inspireren bij het doorgeven van uw eigen verhalen over de geschiedenis van de oorlog en de waarde van vrijheid.

Gerdi Verbeet

Voorzitter Nationaal Comité 4 en 5 mei

Gerdi Verbeet

FOTO MARGRET TIELEMANS

Vrijheid

*Als vrij zijn is: hou jij je mond
want ik heb iets te zeggen*

Marion Bloem

*Als vrij zijn is: jij achter tralies, want
dan hoeven wij niet bang te zijn
voor al jouw anders zijn en doen en anders
laten*

*Als vrij zijn is: de dag van morgen
strak bepalen door de dag vandaag
iets minder dag te laten zijn*

*Als vrij zijn is: de deuren sluiten
en op het beeldscherm vrij bekijken
wat veilig uit de buurt moet zijn*

*Als vrij zijn is: steeds rustig slapen
omdat de anderen hun tong moedwillig
is ontnomen*

*Als vrij zijn is: eten wat en wanneer je wilt
maar de schillen laten vallen in de kranten
waar de honger wordt verzwegen*

*Als vrij zijn is: niet hoeven weten wat mij
heeft vrijgemaakt, mij vrij houdt, mij
in vrijheid elke dag gevangen neemt*

*Als vrijheid is: wachten tot de ander
mij bevrijdt van angsten waar ik
heilig op vertrouw*

*Als vrijheid mijn gedachten pleistert
Als vrijheid om mij heen overal rondom
en in mij waait,
maar voor jou niet is te vangen*

*Als vrijheid mij beschermt
tegen jouw ideeën die voor mij te
anders zijn*

*Als vrijheid voor mij vandaag zo
vanzelfsprekend lijkt, en jij niet
weet wat dat betekent*

*Dan is vrijheid munt voor mij
en kop eraf voor jou
Dan is vrijheid lucht en willekeurig*

*Maar staat het mij misschien wel vrij
om iets van mijn riante vrijheid -met
wederzijds goedvinden natuurlijk-
tijdelijk of voor langere duur*

*af te staan om jou
van mijn verstikkende vrijheid
te bevrijden*

Samenwerking tussen Universiteit Utrecht en Nationaal Comité 4 en 5 mei

Het Nationaal Comité 4 en 5 mei slaagt er elk jaar weer in om een indrukwekkende herdenking en een feestelijke viering van de bevrijding te organiseren. Inmiddels is er een generatie die de oorlog niet meer heeft meegemaakt en met het oog op toekomstig draagvlak is het belangrijk om te weten hoe Nederlanders meer dan 70 jaar na de oorlog denken over 4 en 5 mei. De Universiteit Utrecht hecht naast het verzorgen van toponderwijs en het uitvoeren van fundamenteel onderzoek veel waarde aan het doen van onderzoek dat direct van belang is voor onze samenleving. Het onderzoeksprogramma *Vrijheid en onvrijheid door de generaties heen* past binnen het lopend onderzoek dat wij verrichten binnen het strategisch thema Instituten voor Open Samenlevingen. Binnen de Faculteit Sociale Wetenschappen heeft Sociologie, dat wereldwijd bekend staat om haar excellente onderzoek, expertise opgebouwd rondom solidariteit, netwerken, overdracht en kwantitatieve analyses en is de perfecte partner om antwoorden te vinden op de vraag hoe vrijheid is door te geven.

Onder leiding van prof. dr. ir. Tanja van der Lippe hebben de onderzoekers Manja Coopmans MSc, dr. Sabrina de Regt en dr. Eva Jaspers de afgelopen drie jaar met expertise en passie aan dit onderzoeksprogramma gewerkt. Een interdisciplinaire blik was daarbij belangrijk. Dit werd mooi duidelijk op het internationale symposium *Collective Memory, National Identity and Commemorations* dat ik heb geopend in het Academieggebouw in juni 2014. Hier werden met internationale wetenschappers als Jon Fox, Amy Corning, Alan McCully en Antonietta Curci disciplines als psychologie, geschiedenis, filosofie, sociologie en pedagogiek samengebracht. Kennis en inzichten werden uitge-

Marjan Oudeman is voorzitter van het College van Bestuur van de Universiteit Utrecht.

FOTO CHRISTIAAN KROUWELS

wisseld en zijn toegepast in dit onderzoeksprogramma. Ook waren hier vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties als het Nederlandse Veteraneninstituut en debatcentrum Castrum Peregrini aanwezig waardoor er een productieve uitwisseling was van ervaringen uit de praktijk en de laatste wetenschappelijke inzichten. Sociologie aan onze universiteit heeft unieke en belangrijke data verzameld over 4 en 5 mei. Dat het onderzoek ook internationaal wordt gewaardeerd blijkt uit het feit dat de onderzoekers een Magna Carta Award hebben gewonnen op het congres van de World Association of Public Opinion Research in Buenos Aires. In deze speciale uitgave van *Onderzoek uitgelicht* staan de resultaten van dit onderzoeksprogramma beschreven. Deze resultaten bieden bruikbare handvatten voor een succesvolle organisatie van 4 en 5 mei, ook in de toekomst. <

Het werk van Henk Becker

Grondlegger van het Nederlandse generatieonderzoek

In 1946 emigreert Henk Becker (1933, Greifswald, Duitsland) naar Nederland. Hij behaalt in 1958 aan de Universiteit Leiden zijn doctoraal examen in de sociologie. In 1968 promoveert Becker als socioloog, aan de Nederlandse Economische Hogeschool (nu Erasmus Universiteit Rotterdam). Hij wordt in datzelfde jaar hoogleraar sociologie aan de Universiteit Utrecht. In 1996 wordt Becker benoemd tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw, in 1998 gaat hij met emeritaat en zet hij zijn wetenschappelijk werk voort in deeltijd.

FOTO SUZANNE LIEM

Geboren tussen 1970 en 1980? Dan had u later als volwassene dankzij het economisch herstel in het midden van de jaren tachtig waarschijnlijk een goede uitgangspositie op de arbeidsmarkt – aldus Henk Becker. Kwam u tussen 1955 en 1970 ter wereld? Dan bent u waarschijnlijk gewend te leven in onzekerheid: door de economische recessie vanaf mid-jaren zeventig kwam u niet aan een (vaste) baan. De Utrechtse emeritus hoogleraar sociologie deelde ons allemaal in.

Nadat Becker in 1985 voor het eerst over zijn generatietheorie publiceerde in de academische wereld, maakte het grote publiek in 1992 kennis met zijn indeling in geboortecohorten. Beckers *Generaties en hun kansen* werd een standaardwerk. Waarom de een wel maatschappelijk succesvol is en de ander niet: Becker kwam met het antwoord. Op de achterflap: “De tijd waarin men geboren is, dus de generatie waartoe men behoort, lijkt doorslaggevend voor de kansen die men krijgt.”

Inspiratiebron

Journalist Tom-Jan Meeus schreef in maart 2013 in NRC Handelsblad: “De invloed van Becker was enorm: veel media, ook deze krant (en ikzelf), vielen voor deze overzichtelijke indeling. Het lag zo voor de hand, het was zo aantrekkelijk: als je pech had lag het niet aan jezelf, maar aan de generatie waarin je opgroeide. Of aan andere generaties die jouw kansen naar de knoppen hielden.”

“De grootste bijdrage van Becker is dat hij, vooral in Nederland, het thema generaties onder de aandacht heeft gebracht”, zegt Andries van den Broek, senior onderzoeker bij het Sociaal en Cultureel Planbureau die gepromoveerd is op een studie over de sociologische betekenis van generaties. Becker was voor hem – en voor vele andere wetenschappers – een inspiratiebron. “Inhoudelijk bestaat zijn bijdrage uit een poging om de

theorie van de Hongaarse socioloog Karl Mannheim (1893-1947) over generaties op de Nederlandse samenleving toe te passen en concreet te maken.”

Becker opent zijn helder geschreven *Generaties en hun kansen* met een citaat van filosoof Johann Wolfgang von Goethe: “Ein jeder, nur zehn Jahre früher oder später geboren, dürfte, was seine eigene Bildung und die Wirkung nach aussen betrifft, ein ganz anderer geworden sein. (Eenieder kan, afhankelijk van tien jaar eerder of later geboren worden, een heel ander mens worden, wat zijn eigen vorming en maatschappelijk succes betreft).” Daarna geeft Becker een persoonlijk voorbeeld: “Ik ben in 1933 geboren. In 1959, twee jaar voor mijn afstuderen, kreeg ik een baan die eigenlijk voor een afgestudeerd socioloog bestemd was. Na twee jaar werd mijn contract in een vaste aanstelling omgezet. Ik was dertig toen ik een eigen huis kon kopen. Op mijn vijfendertigste werd ik tot hoogleraar benoemd.” Becker wilde ermee zeggen: hij trof het, in tegenstelling tot de jonge academici waarmee hij in de jaren tachtig samenwerkte. “Het waren de jaren van de grote universitaire bezuinigingen.”

Toetsen

Nog altijd heeft Beckers generatie-indeling status. Onderzoekers maken gebruik van zijn theorie, journalisten noemen geïnterviewden een representant van die-of-die-Becker-generatie, en zoek op Wikipedia naar de sociologische betekenis van generaties: de hoofdrol is voor Becker.

Tegelijkertijd is er al jaren kritiek, bijvoorbeeld van SCP-onderzoeker Van den Broek. Volgens hem is er te weinig empirisch bewijs voor de juistheid van Beckers generatietypologie. Van den Broek: “Waar Mannheim voorzichtig sprak van de mogelijkheid dat zich gene-

Boeken van Henk Becker

- *Generaties en hun kansen*. Amsterdam: Meulenhoff, 1992.
- *De toekomst van de verloren generatie*. Amsterdam: Meulenhoff, 1997.
- *Generaties van geluksvogels en pechvogels. Strategieën voor assertief opgroeien, actief ouder worden en inter-generationale solidariteit tot 2030*. Amsterdam: Dutch University Press, 2012.

De generatie-indeling van Henk Becker

- *Vooroorlogse Generatie (geboren tussen 1910-1930)*
- *Stille Generatie (1930-1940)*
- *Protestgeneratie (1940-1955)*
- *Verloren Generatie (1955-1970)*
- *Pragmatische Generatie (1970-1980)*

Het denken in generaties is gemeengoed geworden. Generaties na 1970 zijn getypeerd als Generatie X, de Millennium-generatie en de Grenzeloze Generatie.

raties zouden kunnen aftekenen, leek Becker stilaan steeds meer in het door hem ontwikkelde patroon te gaan geloven.”

Manfred te Grotenhuis, als statisticus verbonden aan de afdeling sociologie van de Radboud Universiteit in Nijmegen: “Het is statistisch gezien arbitrair waar precies de scheidlijnen tussen de generaties worden getrokken. Daardoor kan de indeling naar generaties en de beschrijving daarvan niet streng wetenschappelijk worden getoetst.”

Maar buiten kijf staat dat Becker dankzij zijn generatietypologie nog altijd een voorname rol vervult binnen de nationale én internationale wetenschappelijke wereld. Ook springen zijn werklust en betrokkenheid bij de samenleving in het oog. Nadat hij in 1998 met emeritaat ging, bleef hij in deeltijd aan de Universiteit Utrecht verbonden en deed hij onderzoek naar mogelijkheden om de kosten van de vergrijzing eerlijk tussen ouderen en jongeren te verdelen. <

Interview met Henk Beckers: www.4en5mei.nl/onderzoek/uitgelicht/jaargang_2_nummer_1_2013

“De betrokkenheid bij 4 en 5 mei is groter en diverser dan gedacht”

In gesprek met de onderzoekers

Sabrina de Regt en Manja Coopmans onderzochten de afgelopen jaren aan de Universiteit Utrecht de betrokkenheid van verschillende generaties bij 4 en 5 mei. “Mensen met een migrantenachtergrond voelen zich sterker met Nederland verbonden dan gedacht.”

De moderne Utrechtse universiteitswijk De Uitof is niet bepaald een locatie waar je onderzoek naar het draagvlak voor 4 en 5 mei verwacht. Geen monument of bevrijdingsfestival te bekennen. Toch lopen hier minstens twee generaties sociologen, pedagogen en psychologen rond die ontwikkelingen in de samenleving bestuderen en hun kennis aan studenten overdragen. Dat is ook wat Sabrina de Regt dagelijks doet in het Sjoerd Groenmangebouw aan de Padualaan. Al sinds haar promotieonderzoek naar autoritarisme bestudeert ze de verhouding tussen burgers en staten. Sabrina de Regt: “Op nationale dagen als 4 en 5 mei komt tot uitdrukking hoe betrokken mensen zich voelen bij de samenleving.”

Hoe geven generaties vorm en inhoud aan herdenken, vieren en herinneren van de Tweede Wereldoorlog en hoe verloopt de overdracht tussen generaties? Zo luidde de hoofdvraag van het generatieonderzoek. Het antwoord heeft haar verrast. “Generaties verschillen minder van elkaar in het belang dat zij aan 4 en 5 mei hechten dan op grond van de theorie werd verwacht. Onder de generatie die de oorlog zelf heeft meegemaakt, zien we weliswaar veel steun voor herdenken en vieren, maar jongeren vinden de Tweede Wereldoorlog ook belangrijk.

De afname van de betrokkenheid gaat dus minder snel dan wel eens werd gevreesd. Dat komt door overdracht tussen de generaties, maar ook opleiding is daarop van invloed.”

Verbondenheid

“Deelname aan herdenkingen en vieringen hangt enerzijds af van de ervaring die je daar als kind mee hebt gehad en anderzijds van de mate waarin er in je familie over de oorlog gepraat wordt”, zegt Manja Coopmans, de tweede onderzoeker. “Daarom was het te verwachten dat kinderen van migranten minder meedoen aan 4 en 5 mei dan andere Nederlanders. Voor bepaalde migrantengroepen blijkt dat ook op te gaan, maar zeker niet voor iedereen.”

Na haar studie pedagogische wetenschappen heeft Manja Coopmans zich gespecialiseerd in het onderzoeken van opvattingen en gedragingen van jongeren met verschillende culturele achtergronden. “Wat mij opviel was dat mensen met een migrantenachtergrond die wel aan 4 en 5 mei meedoen, zich sterk verbonden voelen met Nederland, sterker zelfs dan menig andere Nederlander.” De verklaring daarvoor zoekt de onderzoeker in het verloop van het integratieproces en de bewuste keuze voor het Nederlandschap. Ook bekendheid met herdenkingsrituelen vanuit het land van herkomst speelt volgens haar een grote rol.

Manja Coopmans is net voor een paar maanden naar de andere kant van de Atlantische Oceaan verhuisd om in Pennsylvania met de gerenommeerde levensloop-

“De afname van de betrokkenheid gaat minder snel dan werd gevreesd”

socioloog Duane Alwin te werken. Samen analyseren zij de onderzoeksgegevens over jongeren die zij het afgelopen jaar heeft verzameld via het zogeheten YES!-panel. Met dit panel worden in Europa sinds vijf jaar gegevens over jongeren verzameld. Ze hoopt samen met haar Amerikaanse collega's patronen te ontdekken in de deelname van Nederlandse jongeren aan 4 en 5 mei. “De Amerikanen kunnen zich niet veel voorstellen bij 4 en 5 mei, maar ze weten wel alles van collective memory.” Terug in Nederland gaat ze de uitkomsten verwerken van een onderzoek op middelbare scholen naar de bijdrage van de schoolomgeving aan de belangstelling van jongeren voor 4 en 5 mei.

5 mei onderschat

Dat jongeren niet alleen voor muziek en drank naar een Bevrijdingsfestival gaan, blijkt uit het deelonderzoek waarvoor meer dan duizend bezoekers van vijf Bevrijdingsfestivals in 2014 vragenlijsten hebben ingevuld. Sabrina de Regt: “Driekwart van de bezoekers blijkt bewust stil te staan bij oorlog en vrijheid en de helft denkt aan de bevrijding in 1945. Verrassend genoeg blijken vooral lager opgeleiden tijdens de festivals open te staan voor informatie over vrijheid en democratie. Dit alles lijkt mij reden genoeg om het beeld van de festivals bij te stellen.”

Ze ontdekte ook dat de steun voor 5 mei in eerder onderzoek is onderschat als gevolg van de vraagstelling: “Als je eerst vraagt naar de steun voor 4 mei en vervolgens naar 5 mei, valt het tweede antwoord lager uit dan wanneer je eerst naar 5 mei vraagt.”

Manja Coopmans MSc is promovenda bij de afdeling Sociologie van de Universiteit Utrecht. In 2013 heeft ze de onderzoeksmaster Migration, Ethnic Relations and Multiculturalism (MERM) aan de Universiteit Utrecht afgerond. Eerder studeerde ze Pedagogische Wetenschappen aan dezelfde universiteit.

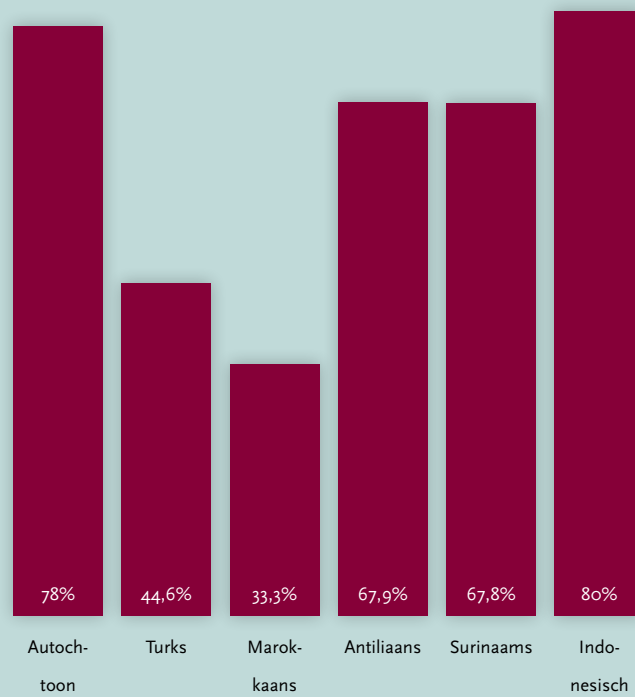
FOTO: RENÉ HENDRIKS-FSC UU

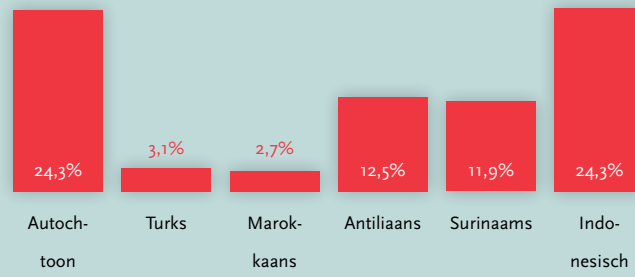
Dr. Sabrina de Regt is postdoc onderzoeker aan de afdeling Sociologie van de Universiteit Utrecht. Zij studeerde sociologie aan de Universiteit van Tilburg en Quantitative Analysis in the Social Sciences aan de Katholieke Universiteit Brussel. In 2012 promoveerde zij aan de Universiteit Antwerpen op *Authoritarianism. Conclusions based on a cross-national perspective* (Antwerpen: 2012).

FOTO: PETER BOER

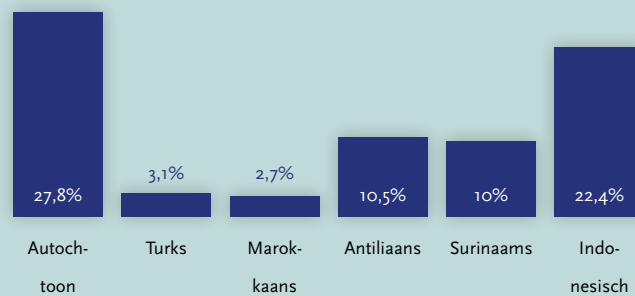
Hoe ervaren ‘nieuwe Nederlanders’ 4 en 5 mei?

DOET ELK JAAR MEE AAN DE 2 MINUTEN STILTE

VLAGT ELK JAAR

VLAGT ELK JAAR

Voor dit onderzoeksprogramma zijn data verzameld onder bijna 900 Nederlanders met een (deels) niet-Nederlandse achtergrond. Hierdoor is een betrouwbaar beeld ontstaan over hoe Nederlanders met een (deels) niet-Nederlandse achtergrond denken over 4 en 5 mei.

- Deelname aan 4 en 5 mei onder inwoners met een niet-Nederlandse achtergrond hangt voornamelijk af van eerdere bekendheid met nationale rituelen, bijvoorbeeld door deelname aan rituelen specifiek voor het land van herkomst, of door een persoonlijke link met de Tweede Wereldoorlog. Tenslotte speelt ook Nederlands taalgebruik een rol: frequenter gebruik van de Nederlandse taal in de thuisomgeving hangt samen met frequentere deelname aan 4 en 5 mei.

LISS data: de Regt, van der Lippe & Jaspers, 2014b; Meuleman & Lubbers, 2011.

- Mensen die vaker deelnemen aan de activiteiten rondom 4 mei, 5 mei en Koninginnedag rapporteren sterkere gevoelens van nationale verbondenheid dan mensen die minder vaak deelnemen. Ondanks dat inwoners met een niet-westerse achtergrond minder frequent deelnemen aan 4 en 5 mei, associëren zij deze dagen wel meer met gevoelens van nationale verbondenheid dan autochtonen.

LISS data: Meuleman & Lubbers, 2011.

- Inwoners van Turkse en Marokkaanse komaf hechten significant minder waarde aan 4 en 5 mei dan autochtone Nederlanders. Nederlanders van Antilliaanse, Surinaamse en Indonesische komaf vinden deze dagen even belangrijk als autochtone Nederlanders. Nederlanders van Turkse en Marokkaanse komaf hangen minder vaak de Nederlandse vlag buiten op 4 en 5 mei. Ook zijn zij minder vaak 2 minuten stil op 4 mei. Zij bezoeken gemiddeld genomen wel even vaak een Bevrijdingsfestival als autochtone Nederlanders.

LISS data: de Regt, van der Lippe & Jaspers, 2014b.

4 en 5 mei in de Nederlandse samenleving

Aan welke activiteiten doen Nederlanders elk jaar mee op 4 en 5 mei? Vooral de 2 minuten stilte wordt door veel Nederlanders altijd in acht genomen. Ongeveer de helft van de Nederlanders volgt deze twee dagen elk jaar in de media (TV, radio of online) en ongeveer een kwart hangt altijd de vlag uit op 4 en 5 mei.

LISS data: de Regt, van der Lippe & Jaspers, 2014a.

4 mei versus 5 mei

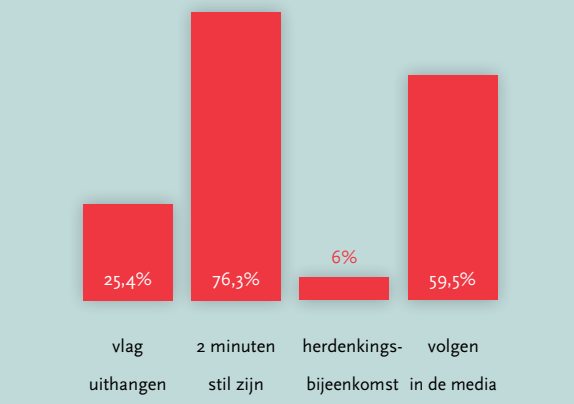
Vaak tonen onderzoeken aan dat mensen meer waarde hechten aan 4 mei dan aan 5 mei. Waarom is dit zo? In wetenschappelijke literatuur wordt beargumenteerd dat men het herdenken van oorlogsslachtoffers op 4 mei meer een morele verplichting vindt dan het vieren van de Bevrijding op 5 mei. Dit onderzoek bevestigt dat. Ook vindt men dat hoe men oorlogsslachtoffers herdenkt meer zegt over wie wij als Nederlanders zijn dan hoe men de Bevrijding viert. Tot slot vindt 61% dat verdriet in het algemeen meer indruk maakt dan vreugde.

Data: de Regt, 2015.

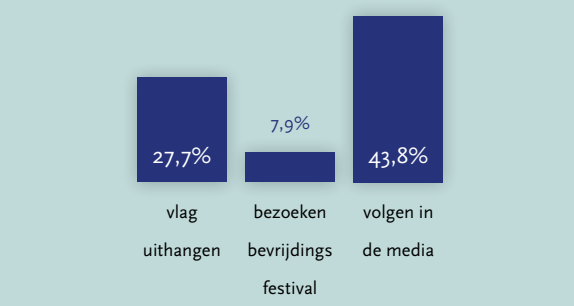
Belang dat Nederlanders hechten aan 5 mei onderschat in eerder onderzoek

Het belang dat men hecht aan 5 mei lijkt onderschat te worden in eerdere onderzoeken. In bestaand onderzoek wordt altijd eerst naar steun voor 4 mei gevraagd en vervolgens naar steun voor 5 mei. Hierdoor valt het belang dat men hecht aan 5 mei lager uit.

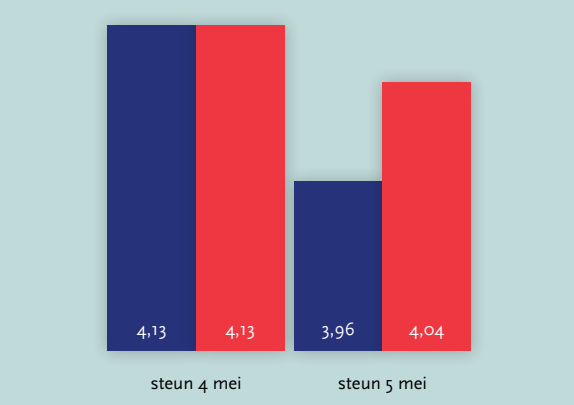
LISS data: de Regt, van der Lippe & Jaspers, 2014a.

ACTIVITEITEN OP 4 MEI - ELK JAAR

ACTIVITEITEN OP 5 MEI - ELK JAAR

STEUN 4 MEI VS 5 MEI OP EEN SCHAAL VAN 1 TOT 5

EERST 4 MEI GEVRAAGD DAN 5 MEI

EERST 5 MEI GEVRAAGD DAN 4 MEI

“Meemaken van een herdenking is cruciaal voor jongeren”

Een gesprek met Esther Captain

Wat was de aanleiding voor de samenwerking tussen de Universiteit Utrecht en het Nationaal Comité 4 en 5 mei? Hoe verliep het onderzoek *Vrijheid en onvrijheid door de generaties heen* en wat vindt het comité zelf van de uitkomsten? Een gesprek met dr. Esther Captain, hoofd onderzoek van het comité.

Wat is de aanleiding voor het gezamenlijke onderzoeksprogramma *Vrijheid en onvrijheid door de generaties heen*?

Esther Captain: “Er zijn twee aanleidingen, een inhoudelijke en een organisatorisch-institutionele. Inhoudelijk denken we in de sector herdenken, vieren en herinneren over de gevolgen van de afname van de ooggetuigen van de Tweede Wereldoorlog. In de nabije toekomst zijn er geen mensen meer in de samenleving met eigen herinneringen aan de oorlog. Hoe gaan we in die situatie om met de overdracht? In de geschiedwetenschap is onderzoek gedaan naar hoe mensen van verschillende generaties zich verhouden tot de Tweede Wereldoorlog, maar over hoe ze denken over vrijheid en onvrijheid weten we nog vrij weinig. De organisatorisch-institutionele aanleiding: het ministerie van VWS heeft in 2011 de taak van toegepast onderzoek aan het Nationaal Comité 4 en 5 mei gegeven. VWS wilde graag dat wij vragen zouden gaan beantwoorden die binnen de sector leven en die verspreiden en de uitkomsten bij hen terugleggen. Tot dat jaar verzorgde het comité het jaarlijkse Nationaal Vrijheidsonderzoek. Met deze opdracht kregen wij de mogelijkheid om een meerjarig onderzoek op te zetten.”

Wat was de opzet van het meerjarige onderzoek?

“De onderzoekers hebben de hoofdvraag opgesplitst in deelvragen zoals: hoe beleeft de samenleving 4 en 5 mei, hoe beleven deelnemers de herdenkingsdagen zelf, en hoe is dat voor de nieuwe Nederlanders? Daarnaast zijn er deelonderzoeken gedaan naar de steun voor mensenrechten in Nederland, de overdracht van oorlogservaringen tussen generaties en de waardering van de Bevrijdingsfestivals. Het bijzondere aan het onderzoek is de combinatie van geschiedkundige en sociologische methoden. Het bijzondere aan dit onderzoek is de combinatie van geschiedkundige en sociologische methoden. Nine Nooter, onze toenmalige directeur, heeft voorgesteld om de sociologische invalshoek erbij te betrekken. Het was ontzettend leerzaam om met het team van onderzoekers Manja Coopmans en Sabrina de Regt en hun begeleiders Tanja van der Lippe en Eva Jaspers, allen sociologen, samen te werken. Zelf ben ik historicus en ervaren in kwalitatief onderzoek. Zij hebben mij heel veel bijgebracht over kwantitatieve onderzoeksmethodes. Ik heb geleerd dat het formuleren van eenduidige vragen in een enquête ontzettend belangrijk is voor het verkrijgen van zuivere antwoorden. Manja en Sabrina hebben een veel grotere onderzoeksgroep kunnen bereiken dan historici doorgaans met archiefonderzoek en interviews kunnen raadplegen. In totaal hebben zij meer dan 8.000 mensen ondervraagd.”

Welk resultaat heeft jou het meest verrast?

“Wat ik heel boeiend vond was de uitkomst rond de betrokkenheid van mensen met een niet-Nederlandse achtergrond. Als zij deelnemen aan een evenement op 4 of

“We hebben nu eenmaal geen gedachtenpolitie”

5 mei, dan voelen ze meer nationale verbondenheid dan mensen met historische wortels in Nederland. Dat vind ik heel relevant en spannend. Je verwacht het niet, maar als je er langer over nadent, denk ik het te begrijpen. Zij nemen hun achtergrond uit een ander land mee naar dit land, en maken daardoor niet automatisch deel uit van de nieuwe nationale gemeenschap. Juist de thema's vrijheid en onvrijheid hebben alles te maken met de reden dat deze mensen hier zijn. Die vrijheid hebben ze mogelijk zelf niet gekend. En als die hier gevierd mag worden, is er een klik. Daarvoor hebben zij hun geboorteland verlaten. Dit is overigens psychologie van de koude grond, die ook wel ingegeven is door mijn eigen Indische achtergrond. Als historicus zou ik hier graag nader onderzoek naar doen, want het intrigeert me.

Een andere opvallende uitkomst vond ik de gedachten van mensen tijdens de twee minuten stilte. We vroegen de respondenten aan wie ze denken. De meeste mensen denken enkel aan de slachtoffers van oorlog (70%). De rest zegt echter ook stil te staan bij de ouders van oorlog (zoals Duitsers, Japanners of NSB'ers). Dat vind ik opvallend, en daar wil ik over doorpraten. Het is misschien een onwelgevallige uitkomst, maar we hebben nu eenmaal geen gedachtenpolitie, je kan mensen niet verbieden om te denken aan iets dat niet voorgescreven is.”

Is er op basis van de resultaten aanleiding om de koers van het comité te wijzigen?

“Een koerswijziging ligt niet voor de hand, dat klinkt ook te sterk. Bovendien is dat aan het Nationaal Comité, ik voed ze vanuit het bureau met wetenschap-

Esther Captain is hoofd van de afdeling onderzoek van het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Na haar promotie in 2002 was zij werkzaam bij herinneringscentrum Het Indisch Huis in Den Haag. Daarna was ze projectleider Indisch erfgoed bij het Programma Erfgoed van de Oorlog van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Als onderzoeker werkte ze aan de Universiteit van Amsterdam, het NIOD en de Universiteit Utrecht. Van haar hand zijn onder meer de studies *Achter het kawat was Nederland. Indische oorlogservaringen en -herinneringen* (2002) en *Oorlogserfgoed overzee. De erfenis van de Tweede Wereldoorlog in Aruba, Curaçao, Indonesië en Suriname* (2010).

FOTO SUZANNE LIEM

pelijke inzichten. Het punt van het herdenken van daders tezamen met slachtoffers is misschien een aspect dat in de toekomst aan de orde moet komen, hoewel er in de meest recente visie van het Nationaal Comité voor gekozen is om uitsluitend slachtoffers te herdenken. De komende beleidsperiode zal dat waarschijnlijk niet veranderen, maar als er nieuwe wetenschappelijke inzichten of maatschappelijke ontwikkelingen zijn kan het wenselijk zijn om het beleid te herijken.

Wat wel direct bruikbaar is, zijn de resultaten die laten zien hoe overdracht plaatsvindt. Feitenkennis en feitenoverdracht blijkt van minder belang dan participeren aan een herdenking: meegenomen worden door je ouders of door je leraar of juf naar een monument. Dat zou verregaande consequenties moeten hebben voor de educatie. De reflex van organisaties als de onze is hameren op kennisoverdracht, terwijl dit onderzoek uitwijst dat het veel meer zit in rolmodellen en in meedoen. Meemaken en meedoen heeft effect. Dat lijkt op de huidige ervaringscultuur die soms doorgesloten is, maar als dat de manier is waarop mensen zich kunnen verbinden, dan moeten we dat oppakken. Cruciaal dus.”

Wat gaat het Nationaal Comité doen met de uitkomsten?

“We gaan de resultaten zo veel mogelijk in de sector verspreiden en ook in het wetenschappelijke debat. Daar is tijdens het onderzoek al een begin mee gemaakt en daar gaan we mee door. Rond 4 en 5 mei vragen we extra aandacht voor de onderzoeksresultaten via de landelijke dagbladen. Daarnaast schrijf ik momenteel met Maarten Dallinga aan een publieksboek getiteld *Het Vrijheidsboek. Generaties over vrijheid en onvrijheid in naoorlogs Nederland*, dat in april 2016 bij Amsterdam University Press verschijnt. Hierin staan interviews met bekende Nederlanders zoals oud-minister Jan Pronk, rapper Ty-

“Dit onderzoek wijst uit: meemaken en meedoen heeft effect”

phoon, dichter en criticus Rob Schouten en schrijfster Marion Bloem. Zij delen hun gedachten over en ervaringen met vrijheid en onvrijheid. Met dit boek willen we het thema voor een breed publiek toegankelijk maken. In de inleiding haal ik het werk van historicus Jay Winter aan, van Yale University in de VS. Hij heeft het over de manier waarop oorlog wordt doorgegeven tussen de generaties. Hij sprak daarover op het congres *Family, Generations and War* dat wij samen met de Universiteit Utrecht in 2014 organiseerden. Zijn bevindingen gaan over de Eerste Wereldoorlog. In de tweede generatie is een breuk in de overdracht. De eerste generatie koppelt niet terug naar hun kinderen. De kleinkinderen gaan juist weer de vragen stellen. Bij ons thema, vrijheid en onvrijheid, zie je dat terug. De tweede generatie kon met hun ouders moeilijk over de Tweede Wereldoorlog praten. De jongere, derde generatie knoopt het gesprek wel aan. In Nederland is socioloog Henk Becker de nestor van het generatieonderzoek. Hij was lid van de wetenschappelijke begeleidingscommissie van dit onderzoek, totdat hij deze functie vanwege zijn gezondheid moest beëindigen.”

Wordt de samenwerking met de faculteit Sociologie van de Universiteit Utrecht in deze of een andere vorm voortgezet?

“Deels wel. Voor het Nationaal Vrijheidsonderzoek willen we de Faculteit Sociale Wetenschappen betrekken bij onze methode van enquêteren. We hopen daarmee nog meer de diepte in te gaan. De resultaten nemen we mee naar het nieuwe onderzoeksprogramma 2016-2020.”

“Er lijkt behoefte te zijn aan een meer persoonlijke en lokale manier van herdenken”

Wat is de focus van het nieuwe onderzoeksprogramma?

“Dat wordt een onderzoek in samenwerking met het Cobbenhagen Centrum van Tilburg University. Het Cobbenhagen Centrum heeft het programma *Re-member* ontwikkeld waarin de huidige en toekomstige herinneringscultuur en -praktijk centraal staat. Ook Stichting Arq, een kenniscentrum in Diemen gespecialiseerd in psychotrauma, neemt deel aan het toekomstige onderzoek. De onderzoeksvraag luidt: hoe heeft de betekenis van 4 en 5 mei zich na de oorlog ontwikkeld en hoe kunnen we ervoor zorgen dat die toekomstbestendig blijft? Dat zit in de combinatie van inhoud, vormgeving en rituelen. De huidige rituelen op 4 mei zijn vrij abstract en formeel. Ze zijn volgens een strak protocol, terwijl in de samenleving behoefte lijkt te zijn aan een meer persoonlijke en lokale manier van herdenken. Daar moeten we als comité op inspringen. Bij verschillende herdenkingen heb ik die persoonlijker manier van herdenken gezien. Namenwanden zijn er een voorbeeld van. Bij de herdenking van de MH17-ramp zag je dat het kleine verhaal in de grote tragedie centraal stond. Tijdens de nationale herdenking op televisie waren er foto's van de slachtoffers te zien en werden hun namen uitgesproken. Bij Indische herdenkingen worden ook namen voorgelezen. De struikelstenen, Open Joodse Huizen, dat zijn allemaal manieren van herdenken die niet abstract zijn. Mensen voelen verbondenheid met een of meer personen. Daar moet meer onderzoek naar gedaan worden. Waarom willen mensen dit? Hoe herdenken Nederlanders met (deels) historische wortels buiten Nederland? Deze herdenkingen

kunnen ons nog veel leren, bijvoorbeeld het herdenken van de afschaffing van slavernij op 1 juli. Dat gaat ook om vrijheid en vooral onvrijheid. En 25 april, de herdenking van de Molukkers, die na de oorlog niet meer terug konden naar hun geboorteland. Die herdenkingen zijn inspiratiebronnen. Onze huidige wijze van herdenken op 4 mei is herkenbaar voor de eerste generatie, maar hoe zit dat voor een derde generatie? Dat is de vraag.” <

Lees op pagina 32 een artikel van Esther Captain over de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen.

Dr. Sylvia Heimans is journaliste en onderzoeker. Zij promoveerde in december 2014 aan de Radboud Universiteit Nijmegen op een biografie van schrijfster en journaliste Josepha Mendels (1902-1995).

Bevrijdingsfestivals: meer dan een feestje

Een onderzoek naar bezoekers van Bevrijdingsfestivals

Claartje Nicolas

FOTO CHRIS VAN HOUTS

Onderdeel van het onderzoek *Vrijheid en onvrijheid door de generaties heen* was een onderzoek naar bezoekers van Bevrijdingsfestivals. Claartje Nicolas is projectleider van de Bevrijdingsfestivals bij het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Hoe kijkt zij, die elke dag met de festivals bezig is, aan tegen dit onderzoek?

Jaarlijks vinden in Nederland grote Bevrijdingfestivals plaats om de bevrijding en vrijheid in het algemeen te vieren. Wie zijn de, bijna een miljoen, bezoekers die jaarlijks deze festivals bezoeken? Waarom gaan zij naar een Bevrijdingsfestival toe en hoe ervaren zij dat? En, zijn de Bevrijdingsfestivals in staat bezoekers extra bewust te maken van de kwetsbaarheid van vrijheid? Op vijf festivals hebben meer dan duizend bezoekers hierover vragen beantwoord. De belangrijkste uitkomsten: de festivals worden hoog gewaardeerd, de festivalgangers nemen ook kennis van het inhoudelijke programma, maar het is niet zo dat zij zich door de festivals meer bewust worden van vraagstukken rondom vrijheid. Het bewustzijn bij de bezoekers ligt namelijk al heel hoog.

Claartje Nicolas: “Ik vind de uitkomsten interessant en dit onderzoek voegt iets toe aan de metingen die we al doen, zoals de vierjarige publieksonderzoeken naar de festivals. Daarin komen een aantal dingen terug: we zijn succesvol, veel is al voor elkaar maar het vraagstuk over de inhoud is er ook. Dit onderzoek brengt de aandacht daar weer naartoe. De bezoekers van de festivals zijn al bovengemiddeld be-

“We moeten meer ruchtbaarheid geven aan wat we al doen”

wust. Hun kennis wordt wel aangescherpt maar de boodschap van de Bevrijdingsfestivals is geen nieuws voor hen. Deze uitkomsten sluiten aan bij een ander onderzoek van de Hogeschool van Amsterdam naar *issue festivals*, zoals een nieuw festival in Amsterdam over duurzaamheid. Men komt er niet bewuster vandaan, de mensen die erheen gaan snappen het al. Dan is de volgende stap: activatie, hoe maak je de bezoekers actiever? Laat ze bijvoorbeeld samen een volgende stap zetten op de dag zelf.

De uitkomsten van dit onderzoek zijn duidelijk, ze bevestigen dat er van alles gaande is. We nemen dit mee in gesprekken over imagovorming vanuit de vraag: doen we wel genoeg? We zijn als organisatie van Bevrijdingsfestivals bezig met branding en met welke identiteit je naar buiten treedt. Een eenduidiger vormgeving van alle festivals helpt daar bijvoorbeeld bij. Nu komt het inhoudelijke aspect: waar sta je voor? Dat is moeilijker te realiseren. Het publiek geeft ook aan dat we meer moeten doen om bewustzijn te creëren, maar we doen al veel met bijvoorbeeld het *Plein van de Vrijheid* en het 5-voor-5-moment. Het is juist zo dat de suggesties die uit het onderzoek komen, allemaal tips zijn van dingen die we al doen. We concluderen daaruit dat we dus meer ruchtbaarheid moeten geven aan wat we al doen. Sabrina de Regt heeft een presentatie gehouden voor de festivalorganisatoren. Dat was een goed verhaal over het belang van festivals binnen de herdenkingsdagen. De festivals kennen hun publiek goed en sommige uitkomsten lijken dan een open deur. Ik vind het be-

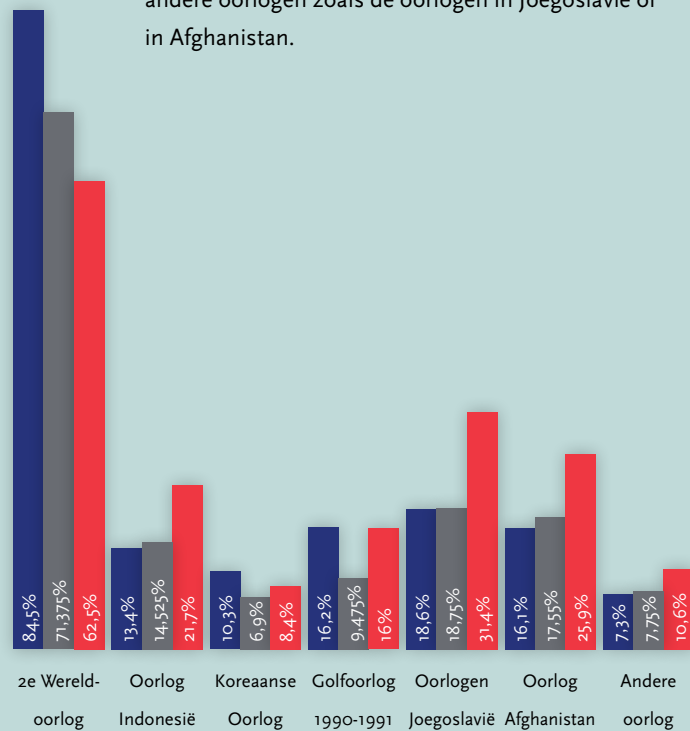
langrijk dat dit nu vaststaat op papier en dat je daarmee de boer op kunt. Onderzoek als dit is juist een van de dingen die wij als Nationaal Comité te bieden hebben aan onze festivals. Dit onderzoek is eenmalig en de Bevrijdingfestivals zijn blij met deze kennis. Dat zijn ze ook met het onderzoek van Bureau Veldkamp, want uit die resultaten kun je een tijdslijn halen. Dit onderzoek vult dat mooi aan.” <

Het Plein van de Vrijheid en het 5-voor-5 moment zijn twee vaste elementen van alle Bevrijdingsfestivals. Het Plein van de Vrijheid is een informatiemarkt waar maatschappelijke organisaties zoals Amnesty International zich presenteren en uitleg geven over hun werk en vrijheid en onvrijheid elders in de wereld. Het 5-voor-5 moment is een gezamenlijk moment van alle festivals dat in het teken staat van vrijheid en een daaraan gekoppeld thema.

Oorlogservaringen en overdracht

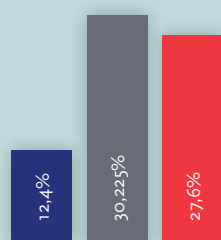
Welke oorlog heeft men meegemaakt?

- De meeste mensen met oorlogservaringen in Nederland hebben de Tweede Wereldoorlog meegemaakt. Toch zijn er ook veel mensen die direct of indirect (vrienden, kennissen) ervaring hebben met andere oorlogen zoals de oorlogen in Joegoslavië of in Afghanistan.

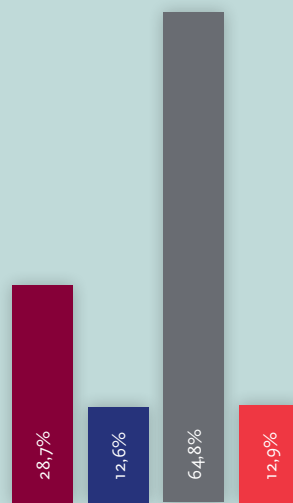
Wordt er gesproken over oorlogservaringen?

- 1 op de 10 Nederlanders die zelf een oorlog heeft meegemaakt heeft hier (bijna) nooit over gesproken met anderen. Ook heeft 30% van de Nederlanders (bijna) nooit over ervaringen gesproken met familieleden die een oorlog meegemaakt hebben. LISS data: de Regt, van der Lippe & Jaspers, 2014a.

Wie heeft er een oorlog meegemaakt?

- Iets meer dan 1 op de 10 Nederlanders heeft zelf een oorlog meegemaakt.
- Een meerderheid van de Nederlanders kent iemand (familieleden, vrienden, kennissen of collega's) die zelf een oorlog heeft meegemaakt.
- Iets meer dan een kwart van de Nederlanders geeft aan helemaal niemand persoonlijk te kennen die een oorlog heeft meegemaakt.

Overdracht en socialisatie

- Als ouders deelnemen aan herdenkingen zorgt dat bij hun kinderen voor een hogere deelname aan dodenherdenkingen.
- Als ouders meer praten over de oorlogservaringen van familieleden met de Tweede Wereldoorlog zorgt dat voor een hogere deelname bij hun kinderen aan dodenherdenkingen.
- Het speelt een minder grote rol of iemand vrienden of kennissen heeft met oorlogservaringen; wel zorgen gesprekken met zo iemand ook hier voor een hogere deelname aan dodenherdenkingen.

LISS data: de Regt, van der Lippe & Jaspers, 2014a; Meuleman & Lubbers, 2011.

LEGENDA

- geen
- zelf
- familie
- vrienden, kennissen, collega's

Genummerd

Ruim 400.000 gevangengenomen mensen in concentratiekamp Auschwitz, Joden en niet-Joden, kregen een serienummer op hun linkerarm getatoeëerd. Het was een van de manieren waarop de Nazi's hen van hun menselijke waardigheid beroofden. Beroofd van hun identiteit, waren ze niet meer dan een nummer.

Fotograaf Uriel Sinai portretteerde kleinkinderen (en kinderen) van Holocaustoverlevenden die het serienummer van hun (groot-)ouders vrijwillig op hun eigen lijf lieten tatoeëren. Daarmee herstelden zij de breuk in hun familiegeschiedenis doordat deze 'nieuwe kamp-tatoeages' als een schakel in de genealogie fungeren, wonderwel passend bij de lichaamscultuur van de 21e eeuw.

Zie ook: documentaire 'Numbered' (2012) van regisseur Dana Doron en Uriel Sinai.

Abramo Nacson kreeg nummer A15510 op zijn arm getatoeëerd in Auschwitz. Hij wordt omhelsd door zijn kleinzoon Ayal Gelles, Bnei Zion, Israël, 8 april 2011.

Auschwitz overlevende Livia Ravek met haar kleinzoon
Daniel Philosoph, Bnei Zion, Israël, 31 augustus 2012.

Yona Diamnt [L], Eli Sagir en Arik Diamnt [M], dochter en kleinkinderen van Auschwitz overlevende Yosef Diamnt, Bnei Zion, Israël, 4 september 2012.

Een rechte rug voor vrede en vrijheid

Drie cruciale episodes uit het bestaan van Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen

Het onderzoeksprogramma *Vrijheid en onvrijheid door de generaties heen* bestaat, naast twee sociologische studies, uit een historisch onderzoek. Esther Captain dook in het archief van de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen, de grootste vrouwenorganisatie van Nederland. Zij ontdekte dat de bond een heldhaftige rol speelde tijdens de oorlog. Deze nalatenschap nam de bond veertig jaar later opnieuw op in het institutioneel geheugen van deze organisatie.

In de jaren tachtig kende de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen zijn hoogtijdagen. De bond telde meer dan 80.000 leden, georganiseerd in provinciale en landelijke afdelingen waarin vele vrouwen actief waren. De Koude Oorlog was op zijn hoogtepunt. In december 1979 besloot de NAVO om Amerikaanse kruisraketten in Europa te plaatsen. Nederland was een van de landen waar deze kernwapens zouden worden gestationeerd. De bevolking was zeer bezorgd over een mogelijk nucleair conflict zonder overwinnaars en uitte dit in 1983 tijdens de grootste demonstratie in de Nederlandse geschiedenis, waarbij ongeveer 550.000 mensen meeliepen in een protestmars tegen het NAVO-besluit. Marga Jansen was in 1966 als ingenieur afgestudeerd aan de Landbouwhogeschool te Wageningen en werd in 1970 lid van de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen. Zij was op diverse fronten actief binnen de vereniging: “Je had het idee dat je er toe deed, dat je echt iets kon doen,” herinnert ze zich over de jaren tachtig van de vorige eeuw. Als redactielid van het maandblad *De Plattelandsvrouw* schreef zij talloze artikelen over het vredesvraagstuk. “Via De Plattelandsvrouw kon ik enorm

veel vrouwen bereiken. Mijn overtuiging was dat kernwapens en kernenergie slecht voor de wereld waren. Dat kon ik binnen de bond uitdragen.” Jansen nam het initiatief om de kernwapenkwestie in het bondsblad *De Plattelandsvrouw* te bespreken en riep leden in 1984 op om hun visie te delen.

De vraag ‘Wat vrouwen kunnen doen voor de Wereldvrede’ stond op het programma van de najaarskaderdagen en de regiodagen die in datzelfde jaar met de Vredeswerkgroep waren georganiseerd. De wapenwedloop hield de plattelandsvrouwen zeer bezig, getuige enkele citaten uit het verslag van de regiodagen: “Hoe kunnen wij ons veilig voelen nu de wereld tot de tanden toe bewapend is en de wapenindustrie tot het uiterste voortgaat?” Een andere vrouw: “Nu met de herdenking, 40 jaar bevrijd, realiseer je je toch dat het zo triest is dat er altijd mensen lijden onder een oorlog in de wereld. (...) Alleen het woord ‘atoomoorlog’ uitspreken, kan je al rillingen bezorgen. Hopen dat het niet zo ver komt.” Een vrouw gaf aan rond 4 mei herinnerd te worden aan de angst om als land opnieuw bezet te worden: “Dat komt waarschijnlijk door het oprakelen van die tijd in kranten en tv. Ik heb bewust de bezetting meegemaakt. Ik was zeer geëmotioneerd toen deze week de droppings-vliegtuigen weer overvlogen. Ik kom er niet uit over wel of niet bewapenen.”

Apolitiek

De vroege jaren tachtig waren het sluitstuk van het activistische tijdperk, waarin verschillende maatschappelijke stromingen zich sinds eind jaren zestig en in de jaren zeventig hadden geroerd, zoals de tweede

feministische golf, de studentenbeweging, de homo-beweging, de vredesbeweging en de strijd tegen discriminatie. Het activisme ging niet aan de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen voorbij, maar de discussie over het vredesvraagstuk zorgde voor verdeeldheid onder de leden. Janssens initiatief leverde soms felle reacties op: “...ik ben bang, dat u de discussie over de vredesvraagstukken binnen de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen op gang brengt. Daar vind ik onze bond niet de meest geschikte instantie voor. (...) Deze discussie is een politieke discussie en hoort daarom alleen al niet binnen onze bond thuis.” Maar weer andere leden betuigden hun instemming: “Ik was heel blij dat *De Plattelandsvrouw* dit onderwerp oppakte. Soms krijg ik het gevoel, dat het woord ‘vrede’ alleen al een besmet woord is bij een groot aantal leden van de bond,” en: “Prima om er wat aan te doen binnen de bond! We moeten niet bang zijn om ‘vrede’ aan de orde stellen.” In een terugblik op het debat in 1984 herinnert Jansen zich: “Politieke kwesties lagen gevoelig, sommige vonden dat deze niet binnen de vereniging thuis hoorden. Naar mijn smaak was de bond te behoudend. Ik heb wel eens tijdens een vergadering gezegd: ik ga gillend naar de Rooie Vrouwen [vrouwenorganisatie van de PvdA – EC].” Het is dan ook goed om wat langer stil te staan bij de statuten van de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen en te begrijpen waarom Janssens initiatief zoveel verschillende reacties opriep. De bond was in 1930 opgericht en had zich als doel gesteld: “De bevordering van de belangen in den ruimsten zin van de bevolking op het platteland.” Concreter gesteld ging het om de

In 1983 waren circa 550.000 mensen op de been in de grootste demonstratie ooit in Nederland.

verbetering van ‘de culturele, maatschappelijke, hygiënische en economische toestanden op het platteland’ en bijvoorbeeld ook om ‘de bevordering van het vakonderwijs voor vrouwen en meisjes’. Artikel twee van de statuten uit 1930 is in het kader van dit artikel cruciaal: “De bond stelt zich op algemeen Nederlands standpunt, omvat alle gezindten en onthoudt zich van partijpolitiek.” Met deze bepaling profileerden de plattelandsvrouwen zich als een neutrale organisatie, die boven religie en politieke partijen stond. Het agenderen van het vredesvraagstuk van de jaren tachtig ervoeren sommige leden als een stap te ver, omdat de eenheid in neutraliteit binnen de bond niet meer kon worden volgehouden. De wapenwedloop vroeg de plattelandsvrouwen immers om te kiezen: voor of tegen bewapening, en specifiek: voor of tegen kernwapens.

Het NAF streefde naar een samenleving waarin boeren een centrale plaats hadden. Affiche uit 1943.

FOTO BEELDBANK WO2-NIOD

De plattelandsvrouwen gingen ondergronds.

Ondergronds

Gaan we verder terug in de geschiedenis van de bond, dan speelt het neutraliteitsprincipe van de bond tijdens de Tweede Wereldoorlog een cruciale rol. Dit uitgangspunt bood de plattelandsvrouwen een krachtig instrument om zich teweer te stellen tegen het naziregime. De Duitse bezetter zette de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen namelijk onder druk om zich aan te sluiten bij het Nederlands Agrarisch Front (NAF). Het NAF was een mantelorganisatie van de Nationaal Socialistische Beweging (NSB) en vormde de kern van de Nederlandse Landstand, een agrarische organisatie die Seyss-Inquart, rijkscommissaris van Nederland tijdens de oorlog, had ingesteld. Het NAF ging uit van een volksgemeenschap waarin niet langer intellectuele of kapitaalcrachtige elites bepalend waren, maar waarin boeren een centrale plaats kregen.

Het bestuur van de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen ging daar niet in mee. Zelfs toen geüniformeerde leden van de NSB in mei 1941 tijdens de jaarlijkse Algemene Ledenvergadering in Utrecht de zaal binnenmarcheerden om de vergaderende vrouwen te intimideren, toonde het bestuur zich niet onder de indruk. Landelijk presidente mevrouw Van Wageningen-Drewes riep de leden op: "Leden, houdt wat er nog kome, Uw lampen brandende. Blijf trouw met Uw ganser hart in Nederlandse zin tot heil van ons Vaderland en zijn bewoners." Meer maatregelen volgden. In juli 1941 werd de nazigezinde mevrouw H.J.W. Eggink-Lovink tot buitengewoon lid aan het hoofdbestuur van de bond benoemd. Haar taak was om de plattelandsvrouwen tot samenwerking met het NAF te bewegen. Hier toe nam zij ook het hoofdredacteurschap van *De Plattelandsvrouw* over, schreef pro-Duitse artikelen en voerde in haar brieven en redactioneel een nieuwe kalender in (oogstmaand voor augustus, herfstmaand voor sep-

tember, slachtmaand voor november).

De plattelandsvrouwen bleven echter vasthouden aan hun apolitieke principe en weigerden om met de NAF samen te werken op grond van artikel twee van zijn statuten dat politieke neutraliteit gebod. Nadat mevrouw Eggink-Lovink aan het hoofdbestuur was toegevoegd, nam het bestuur de beslissing om af te treden. Vele leden in de afdelingen en regio's volgden dit voorbeeld en zegden hun lidmaatschap van de bond op. Het bestuursbesluit werd zelfs op de Engelse radio geprezen. De bond ging daarna ondergronds: de plattelandsvrouwen bleven elkaar tijdens de oorlog in het geheim in kleine groepen ontmoeten en verleenden onderlinge steun aan elkaar. Daarmee bleef deze infrastructuur van de organisatie, een netwerk van destijds circa 15.000 leden, vrijwel intact.

Dit bleek ook uit het feit dat na de capitulatie van Duitsland op 5 mei 1945 het bestuur zich meteen manifes-

Album van de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen.

BEELD: ATRIA, KENNISINSTITUUT VOOR EMANCIPATIE EN VROUWENGESCHIEDENIS

FIFTH CONGRESS OF THE WORLD ASSOCIATION OF COUNTRYWOMEN

from 8th till 13th September 1947 in Hotel Krasnapolski
at Amsterdam.

Programmaboek van het wereldcongres van de ACWW.

BEELD: ATRIA, KENNISINSTITUUT VOOR EMANCIPATIE EN VROUWENGESCHIEDENIS

teerde. Hoewel huizen, bruggen, wegen, postkantoren, trein- en telefoonverbindingen vernield waren, wist voorzitter mevrouw W. Evers-van Dijkhuizen een auto met chauffeur te regelen om daarmee verschillende afdelingen in het land te bezoeken en de organisatie opnieuw op te starten. De ledenadministratie die de plattelandsvrouwen tijdens de oorlog op zolders en in kelders hadden verstopt, kwam weer tevoorschijn. In juli 1945, een tijd van papierschaarste, verscheen *De Plattelandsvrouw* op triomfantelijke wijze met een speciaal Bevrijdingsbulletin van twee pagina's. Onder het motto 'Aan de slag!' riep de redactie de plattelandsvrouwen op om "als vrije mensen in een vereend samenwerken binnen onze bond" de moeilijkheden te boven te komen en te werken aan het herstel van het land.

“Wat kunnen vrouwen doen voor de wereldvrede?”

Wereldcongres

De standpuntbepaling van de plattelandsvrouwen tijdens de Tweede Wereldoorlog werkte als een bron van inspiratie na de oorlog door. Vanuit een diepgevoelde zorg over de nabije toekomst discussieerden verschillende regionale afdelingen in 1946 over de vraag: 'Wat kunnen de vrouwen doen voor de wereldvrede?' De verzamelde antwoorden kwamen terecht in een album. Omdat dit thema zo cruciaal was voor de bond ondernam het bestuur vervolgens een ambitieuze stap. In 1947 zou het driejaarlijkse wereldcongres van de Associated Country Women of the World (ACWW) voor de vijfde keer plaatsvinden. In deze internationale organisatie kwamen (en komen nog steeds) plattelandsvrouwen van over de gehele wereld samen. Deze internationale NGO telde in 1947 al vijf miljoen leden, van Amerika tot Nieuw Zeeland. De Nederlandse Bond trok de stoute schoenen aan en nodigde de ACWW uit om het wereldcongres in Nederland te houden. De ACWW accepteerde het aanbod en zo kwamen de congresdeelnemers van 8 tot en met 13 september 1947 bijeen in Hotel Krasnapolsky in Amsterdam. Koningin Wilhelmina was beschermvrouw van het congres. Prinses Juliana was erevoorzitter, maar moest vanwege ziekte afzeggen. Mevrouw W. Evers-van Dijkhuizen leverde als voorzitter van de Nederlandse Bond een van de openingsspeeches in het Concertgebouw, gevolgd door de Canadese Margaret Watt, presidente van de ACWW. Zij zei in haar speech: "The war had

Opening van het wereldcongres in het concertgebouw te Amsterdam.

BEELD: ATRIA, KENNISINSTITUUT VOOR EMANCIPATIE EN VROUWENGESCHIEDENIS

made an imprint on us and in the hearts of each human being, the promise was made: never again."

De belangrijkste inhoudelijke bijdrage kwam van mevrouw M. Waiboer-van Elteren, voorzitter van de afdeling Noord-Holland, die op de slotdag van het congres een resolutie indiende. Zij stond stil bij degenen die door de oorlog op slagveld en daarbuiten waren omgekomen: "Parents losing their child or children, women losing their husband or fiancé, those who suffered in the concentration camps, those who died because of bombardments, those who were wounded or struck by illness, those without a home, those who have committed crimes and were punished, as well as the suffering of horses and dogs during wartime." Door het specifiek benoemen van paarden en honden als slachtoffers kwam naar voren welke impact de oorlog op het boevenleven had gehad. In haar resolutie riep Waiboer-van Elteren onder meer op tot internationale samenwerking via UNESCO en de Food and Agriculture Organization (FAO) van de Verenigde Naties, beide opgericht in 1945. Maar ook onderwijs, meer vrouwen in openbare functies en het gebruik van Esperanto als een wereldtaal zouden helpen bij het realiseren van vrijheid en vrede.

Het waren de punten uit deze resolutie, die Marga Jansen in 1984 opnieuw binnen de bond agendeerde om het vredesvraagstuk aan te kaarten. Zij had met oudere vrouwen in de organisatie gesproken die trots waren op het standpunt dat ze tijdens de oorlog hadden ingeno-

Mevrouw M. Waiboer-van Elteren, voorzitter van de afdeling Noord-Holland, spreekt op de slotdag van het wereldcongres.

BEELD: ATRIA, KENNISINSTITUUT VOOR EMANCIPATIE EN VROUWENGESCHIEDENIS

men. Het was voor Jansen een strategische keuze om naar deze erfenis binnen de bond te verwijzen, omdat ze daarmee wilde laten zien dat de plattelandsvrouwen ruim veertig jaar eerder een stevig besluit hadden genomen. De weloverwogen beslissing om niet samen te werken met het naziregime bood na de oorlog inspiratie om te komen tot een nalatenschap waarin internationale samenwerking en een grote betrokkenheid bij de rol van plattelandsvrouwen in kwesties van vrijheid en vrede voorop stond. <

Een eerdere versie van dit artikel is verschenen in: *Vrouwen van Nu Magazine*, jaargang 74, nr. 1, februari 2015, 2-23.

Mijn dank gaat uit naar mevrouw Gé Amoureux-Mulder (Rolde) en mevrouw ing. Marga Jansen (Wageningen), beiden (oud-)lid van de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen. Zij hebben mij waardevolle informatie gegeven.

190019011902190319041905190619071908190919101911191219131914191519161917191819191920192119221923192419251926192719281929193019311932193319341935193619371938**1**939194019411942194319441945194619471948194919019**5**1195219**5**31954195519561957195819591960**1**961196219631964196451966196719681969197**0**1971197219731974197519761977197819791980198119821983198**4**198**5**198619871988198919901991199219931994199**5**19961**9**9719981999200020012002200320042005200620072008200920102011201220**1**320142015201620172018201920202021202220232024202**5**20262027202820292030203120322033203420352036203**7**20382039204020412042204320442045204620472048204920020512052205320542055205**6**205720582059206020612062206320642065206620672068206920702071207220732074207520762077**2**078**2**079208020812082208320842085208620872088208920902091209220932094209520962097209820992100

190019011902190319041905
1911191219131914191519161917
1923192419251926192719281929
193519361937193819391940
1946194719481949195019511952
195819591960 196119621963
1969197019711972197319741975
198119821983198419851986
199219931994199519961997
200320042005200620072008
201420152016201720182019
202520262027202820292030
203620372038203920402041
204720482049205020512052
205820592060206120622063
206820692070207120722073
207920802081208220832084
209020912092209320942095